

ВЕДЕЛЬ

(Ведельський, Веделєв)

Артемій Лук'янович

(за різними даними, 1767/1770/1772 – 1808)

Портрета Веделя не збереглося, але його сучасники залишили нам словесний образ митця:

«Вродливий, із чудовими променистими очима, що палають особливим вогнем великого душевного благородства й натхнення. Він мав ніжний голос і спокійну вдачу, задумливе обличчя і надзвичайну тактовність» (В. Зубковський).

«Ведель був поставний вродливий юнак, з очима, що випромінювали світло. Тихий, лагідний, привітний» (В. Аскоченський).

Прізвищем Ведель композитор підписував свої листи, воно фігурує і в його військових документах. Та народився митець в сім'ї Ведельських – киян Олени Григорівни та Лук'яна Власовича, художника-різьбяра іконостасів. Про рік народження нам залишається лише здогадуватися з деяких історичних натяків. Про день народження – з православного календаря. Як відомо, ім'я давали при хрещенні, на честь святого, чий день припадає найближчим до дати народження дитини. А 13 і 29 квітня за старим

стилем церква відзначає дні великомучеників Артемона й Артемія.

Садиба родини Ведельських містилася на Подолі на розі сучасних вулиць Братської та Андріївської. Артем змалку співав у архієрейському хорі. Ведель учився в Київській Академії в добі митрополитів Г. Кременецького (1770-1783) та С. Миславського (1783-1796). Тут же він почав komponувати свої перші музичні твори, диригував студентським хором та оркестром, виступав як соліст і скрипаль. Він також мав нагоду студіювати тодішні теоретичні підручники; був ознайомлений з релігійними творами попередників, а саме з кантами-псалмами, що їх komponували студенти Київської Академії, та з духовними концертами А. Рачинського, а може й Галюппі, Сарті та Березовського.

1788 митрополит Київський і Галицький, протектор Києво-Могилянської Академії С. Мисливський відряджує Веделя до Москви, де він керує першими капелами російської столиці. Отже, талант Веделя був визнаний музичними колами і дістав високу оцінку вже тоді. Під час п'ятирічного перебування в Москві композитор мав можливість ознайомитися з музичною культурою Росії й Західної Європи. Д. Розумовський називає Веделя учнем італійського композитора Сарті. Перевіривши дати перебування Сарті в різних місцевостях, приходимо до висновку, що Ведель міг мати нагоду зустрічі з італійцем у Москві, отже міг бути деякий час його учнем.

Перед Веделем простиралися неймовірні кар'єрні горизонти, але 1 грудня 1792 він звільнюється в чині канцеляриста Сенату за власним бажанням. Різдво Ведель зустрічатиме в Києві, у батьківському домі.

Він знову керує хором Києво-Могилянської Академії. У Києві тоді особливо славилися саме церковні хори, а зі світських – хор та музична капела генерала А. Леванідова при штабі українського піхотного корпусу. На початку 1794 Ведель очолив капелу. Водночас керував хором солдатських дітей. Леванідов високо цінував і шанував талант Веделя і всіляко сприяв його музичній діяльності і просував у військовій службі. Музична діяльність Веделя у цей час була дуже плідною. За 1793-95 він написав 6 концертів, можливо, ще й низку інших композицій, які не ввійшли до відомого автографа.

У березні 1796 Артемій Ведель переїхав до Харкова, що було пов'язано з призначенням Леванідова царицею Катериною генерал-губернатором Харківського намісництва. Тут Ведель організував новий намісницький хор і оркестр, викладав спів і музику в Казенному училищі при Харківському колегіумі. Продовжував і творчу працю. Написав концерти: «Воскресни Боже» та «Услиши Господи глас мій» (6 жовтня 1796) та ін. Названо лише датовані твори, але в цей час композитор міг написати ще ряд інших композицій, зокрема двохорний концерт «Господь пасет мя».

У Харкові дуже високо цінували Веделя, його концерти вивчалися й виконувались у Харківському колегіумі, їх співали у церквах. Та великий композитор ніколи не пишався своїм винятковим талантом. Власне, й не вважав його своїм, називаючи всі людські здобутки та здібності Божим багатством, довіреним задля примноження, задля служіння ближнім. *«І, якщо даром отримали, – пише Ведель у листі до Турчанинова, – маємо даром іншим давати, аби не стати невдячним рабом, що заховав свій талант у землю. Інакше на нас чекає небезпека вічного покарання, а з цього випливає, що ми ще більше зобов'язані вдячністю тому, хто приймає, ніж тому, хто дає».*

Однак по смерті Катерини в 1797 р. цар Павло ліквідує Харківське намісництво, як і всі «не положені» за штатним розписом полкові капели. В тому часі Ведель перебував у духовій депресії, до якої окрім втрати опікуна Леванідова спричинився напевно й декрет

царя Павла з 10 травня 1797 р. у справі церковної музики. Того часу музична культура зазнає значних утисків: повсюдно скорочують штати хорів та їх забезпечення. У церквах забороняють співати духовні концерти (псалми, молитви), що безпосередньо не стосуються служби. Забороняють поширені в Україні канти й колядки – те, що органічно увійшло і зрослося з нашим національним богослужінням. Розтрошену Катериною Україну добивали нищенням осередків духовної культури. Найталановитіші українські митці, які не обслуговували режим, а тим паче ті, що служили на славу України, ставали неугодними і небезпечними. Поступово культурно-мистецьке життя Харкова занепадає. Ліквідовано театр, губернський хор й хори у військових частинах, симфонічні оркестри, виконання творів Веделя у церквах заборонено.

І хоча наступник Леванідова, генерал Теплов прихильно ставився до Веделя, композитор улітку 1798 р. подався у відставку, роздав усе своє майно (включно з бібліотекою та нотами) і повернувся в Київ, де, за словами протоієрея Петра Турчанинова, приймає на себе подвиг юродства.

Ведель живе у батьківському домі на Подолі, працює над новими творами. Написав концерти «Боже законоприступници восташа на мя» (11 листопада 1798) і «Ко Господу всігда скорбыти ми». Виконувалися вони у Київському Братському Богоявленському й Софійському соборах. Але можливостей застосувати свої здібності Ведель, очевидно, не бачив. Він писав своєму учневі: *«Я цілком невлаштований у моїй долі. Ні се ні те, але що робити?»*.

На початку 1799 він став послушником Києво-Печерської Лаври і бездоганно виконує послух читця та співця на клиросі, і не перестає творити музику. Він був взірцем для братії в покорі, терпінні та сумлінності служіння. Але наприкінці весни того ж року було знайдено книжку «Служба Нилу Столбенському», де на порожніх сторінках начебто Веделевою рукою у символічній формі було написано пророцтво про вбивство чинного царя Павла I та названо його вбивцею. Проти Веделя негайно порушили «секретну справу». Саме через «секретність» справи все, що відбувалося в той період, вкрито таємницею: через 200-літню відсутність архівних документів, знайдених лише нещодавно, поширилися легенди, вигадки та відверті наклепи, зокрема про «долгое странствие по Малороссии», під час якого композитор «присоединился к секте илюминатов».

Невідомо, де насправді було знайдено «Службу» – чи в Києво-Могилянській академії, чи в Лаврі; невідомо, чи залишав Ведель Лавру, чи його вихід було сфальсифіковано керівництвом монастиря задля уникнення відповідальності за послушника, але митрополит і архімандрит Києво-Печерської лаври Ієрофей (Малицький) 25 травня 1799 року оголосив Веделя божевільним і передав київському коменданту Вігелю під варту. «Документи справи, – пише дослідник Василь Кук, – свідчать лише про те, як проходила розправа над композитором та як його, врешті, без вини, без суду замучено. Суті справи вони не розкривають, за що і чому знищили саме його, Веделя, не висвітлюють... За документами формально Веделя ніхто не арештовував... немає акту звинувачення, ні протоколів допиту звинуваченого. Усе відбувалося без участі „сумасшедшего отставного капитана“ і без нього вирішується його доля. Але, що дуже дивує, для того, щоб помістити „хворого“ в лікарню, Київський губернатор просить дозволу на це у Малоросійського губернатора Беклешова, який радить направити справу до генерал-прокурора Росії, а останній представляє відповідний документ на санкцію цареві».

Поки в Петербурзі вирішували справу, Веделя, який тяжко захворів та був близьким до

смерті, віддали під опіку батька. Але 10 липня 1799 року надійшло розпорядження генерального прокурора Санкт-Петербурга, де зазначалося: цар «повелить соізволил, буде он, Ведель, виздоровел, взять от отца, отослать в дом сумасшедших в Кіеве і держать без випуску» із заборonoю давати йому папір, перо і чорнило. Композитор впадає у ще більшу психічну депресію, перебуваючи в оточенні інвалідів і божевільних та втративши змогу компонувати. Зокрема на один епізод Турчанінов звертає увагу. Під час його відвідин у березні 1801 р. Ведель закричав: "Ура, Олександр на престолі!", що викликало метушню, адже нікому ще не було відомо, що 23 березня 1801 р. було вбито царя Павла та поставлено царем Олександра. Турчанінов бачить у Ведела ясновидця, знаючи, наскільки праведним і богослухняним той був. Однак зміна на престолі не принесла полегшення Веделеві. Наступник імператора на справі Веделея 15 травня 1802 написав: «...оставить в нынешнем полонении».

Та в'язниця не зломилла праведника, не озлобила, не похитнула у вірі. Навіть перебуваючи в нелюдських умовах божевільні, Ведель не втратив лагідности, світлого смирення й любови до ближніх. Так само безперервно молився і плакав від того багатства, яке знаходив у молитві. Нікого не засуджував, ні на що не нарікав і не скаржився. Як і раніше, відмовлявся від допомоги друзів, позбавляючи себе навіть необхідного. Гостро переживав чужу біду. Усі принесені йому речі та гроші роздавав нужденним. Вболіваючи за них серцем, вважав їх своїми вчителями, в кожному бачив часточку Бога.

У божевільні композитор промучився 9 років. Лише напередодні смерті батькові вдалося забрати його додому. У батьківському домі він опинився серед друзів і, за свідченням архимандрита Методія (Піснячевського), здивував усіх присутніх тихою передсмертною бесідою про те, що ми повинні бути «лагідними, смиренними, не самовпевненими, благочестивими й особливо щедрими в любові до ближніх». Приймавши Таїнства Сповіді й Причастя, праведник тихо відійшов у вічність під час молитви, стоячи на колінах. Так віддали Богові душу майже всі українські святі ієрархи...

Ніхто не подає причини смерті людини в розквіті віку (близько 36 років), а це підсилює упевненість в тому що причиною стали лише режим і поведінка управи „Смірительного Дому”. Приятель покійника, київський катедральний протоієрей і відомий проповідник Леванда виклопотав дозвіл на пристойний похорон політично неблагонадійної людини. В похороні покійного композитора брали участь студенти Академії та звеличники його таланту.

Похорано Артемія Веделея на подільському Щекавицькому кладовищі. Нині воно повністю зруйноване, сліди могили Веделея – втрачено.

Майже сто років тривала заборона, накладена на творчість Ведельського.

Уперше приголомшив Україну одкровенням небесної краси Веделевих концертів на початку ХХ ст. студент 2-го курсу Києво-Могилянської академії [Олександр Кошиць](#) – регент студентського хору Академії, майбутній славетний хоровий диригент, видатний композитор, один із фундаторів вітчизняної професійної музичної школи, вигнанець, який відкрив Україну світові. Про своє регентування Кошиць згадує:

«Тут почалася моя праця над улюбленим моїм Веделем, якого концерти, майже всі, я відновив після довгих літ заборони Синодом його музики. Я мав щастя невимовне стояти на хорах на його місці, спиратись на ті самі поручні, що й він, і співати під тими ж склепіннями, які він оголошував своїми геніяльними піснями та які мурував Мазепа!»

Це коротке відродження змінилося майже столітнім офіційним замовчуванням за часів більшовицької влади. Саме тому українського генія так мало знають у світі: лише в останні десятиліття відлиги долинула до інших народів світлоносна музика.

Партитура 12 концертів, що постали в роках 1794-1798, писана власною рукою композитора, знаходилася в посіданні Асоченського і він подарував її бібліотеці Київської Академії. Тільки 5 з них видано друком. Але окрім того появилось друком ще 9 концертів, що не входили в згаданий рукопис; отже доходимо до висновку, що Ведель написав принаймні 21 концертів. Окрім концертів Ведель скомпонував принаймні одну Літургію та окремі літургійні пісні, Всеношну та низку інших релігійних творів, м. ін. відоме тріо „Покаянія отверзи ми двери”. Деякі твори, приписувані Веделеві, не з’явилися друком і досі передаються в рукописах. На сьогодні відомо близько 80 музичних творів. Серед них 31 хоровий концерт, 6 тріо, серед яких «Покаянія отверзи ми двери», 2 літургії Іоана Златоустого, Всеношна, Різдвяні, Великодні та Богородичні ірмоси, десятки окремих духовних творів та один світський кант. Твори Веделя але поширювалися в рукописах, їх знали й виконували, незважаючи на заборону. Багато з них загубилося, в автографах збереглася лише третина концертів і неповна Літургія. Списки не всі однакової якості: переписувачі помилялися, вносили зміни. Тож зібрання розпорошеної спадщини композитора – вельми непроста справа і потребує копіткої праці музикознавців.

Дослідники ж християнської сторони життя Веделя закликають: *„Не називаймо долю Веделя трагічною! Він завершив до останньої ноти найдосконаліший свій твір: твір свого життя, найпотрібніший нам для спасіння душі. Не трагічна ця доля, а славна, бо не розлучає, а з’єднує з Господом. Це доля апостолів, мучеників, усіх одвіку подвижників і Самого Подвигоположника – Христа”*.